

С. І. Юрій
академік АЕН України,
м. Тернопіль

МІЖНАРОДНІ ФІНАНСИ У XXI СТОЛІТТІ

Глобалізаційний характер національних фінансових доктрин

Увійшовши в XXI століття, Україна постала як політично незалежна, цивілізована, з багатьма економічними проблемами держава, основна з них — відсутність цілісної, системної економічної політики, серцевиною якої виступає фінансова доктрина. Саме така доктрина слугує державі у здійсненні соціально-економічних змін, зміцненні або послабленні могутності держави в міжнародному співтоваристві, а також сприяє прискоренню або гальмуванню рівня добробуту населення в країні.

Враховуючи те, що доктрина обумовлює основні, фундаментальні положення теорії, фінансова доктрина, базуючись на об'єктивному характері фінансів та суб'єктивних діях держави, окреслює дії фінансових законів у реалізації прийнятої фінансової політики. Реалізація такої політики відображає інтереси окремих фракцій

людей, які перебувають біля керма влади. Найскладнішим завданням у цьому процесі є синхронізація та гармонізація загальних закономірностей ринкового розвитку та особливостей економічного поступу країни, поєднання цінностей економічної лібералізації з інтересами суспільства, а також сполучення самостійності та ініціативи суб'єктів ринку із завданнями підвищення ефективності суспільного відтворення та зростання добробуту всього населення. Фактично детермінантами формування стратегій успішного економічного розвитку країни стають питання конкретизації інтересів здійснення фінансової політики, тобто наскільки науково відбувається врахування історичних, етнічних, природних, соціальних, культурних особливостей як регіонів, так і держави в цілому.

Таким чином, в руках держави знаходиться важіль регулювання пропорцій, напрямів розширеного

відтворення. Опосередковуючи рух ВВП та його складових частин, фінанси, в колі визначених інтересів, сприяють розподілу та перерозподілу частини вартості. Провідне завдання держави полягає у поєднанні інтересів суспільства, колективів та особи, забезпеченні владного регулювання при збереженні саморегулювання та саморозвитку. Створюючи умови для стимулювання конкурентного середовища, а також сприятливі заходи для отримання суб'єктами господарювання фінансових ресурсів на оновлення основних фондів і технічного переоснащення виробництва, збільшення випуску продукції з високим ступенем переробки і, відповідно, високим вмістом доданої вартості, держава тим самим формує передумови для суспільного прогресу. Сама держава розвивається із власних коренів на основі тривалої еволюції, накопичення досвіду демократії, імплементації у форми державної організації культури та традицій народонаселення відповідної країни.

Однією сформульована теорія всесильності, всемогутності держави на початку ХХІ століття все більше і більше наштовхується на відчуження окремих сфер суспільного відтворення від державного впливу. Аналізуючи суть економічної системи як способу організації виробництва та розподілу багатства суспільства, що проявляється у формі функціонування сукупності суб'єктів підприємницької діяльності, відповідних державних і недержавних організацій і установ, які взаємодіють як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, ми чітко прослідковуємо домінуючу тенденцію глобалізації економічного розвитку. Характерною рисою глобалізації є збільшення питомої ваги міжнародних потоків капіталу й інформації, які в умовах лібералізації майже або зовсім не контролюються національними законодавствами. Окрім того, для процесу глобалізації властиві наступні агрегати.

По-перше, налагодження механізму інтернаціоналізації світового економічного життя на основі виробничо-технологічного зближення національних економік.

По-друге, утворення нових форм міжнародного поділу праці — міжфірмового та міжкорпоративного.

По-третє, формування світового інтернаціоналізованого виробничого процесу на основі виробничо-інвестиційного співробітництва та функціонування в цьому процесі суб'єктів ринку в транснаціональній формі.

Форми прояву глобалізації — зростання міжнародної торгівлі, прямих і портфельних інвестицій, світових фінансових ринків і ринків робочої сили, підвищення ролі транснаціональних корпорацій, загострення світової конкуренції, використання міжнародного менеджменту і маркетингу — стають перманентними детермінантами фінансової політики відповідної доктрини.

Одночасно глобалізація сприяє поглибленню диференціацій в економічному розвитку країн. З одного боку, такий процес позитивно впливає на зміцнення економічного потенціалу країни, з іншого — утверджує справжній сировинний прирост господарства до світових потреб. Отже, окремі країни досягають відчутних результатів у соціальній сфері, балансуванні економічних інтересів, політичній стабільності. Інші, незважаючи на певні потуги, відстають технологічно, їхня економіка набуває стагнаційного характеру й найнебезпечніше — залежності від перших. Прослідковується чітка лінія суперечливості та взаємозалежності одних країн від інших.

Глобалізація стала нині своєрідною формою теоретичного і практичного опанування новітніми економічними процесами, що визначають долю держав й особливості історичного поступу людства в цілому.

Досліджуючи діалектичний взаємозв'язок процесів глобалізації та місце і роль держави у відтворювальних суспільних процесах, не можна не погодитись з Маргарет Тетчер, яка зауважує: «Держави зберігають своє значення, по-перше, тому, що саме вони встановлюють правові рамки, а розумна правова основа має колосальне значення (зараз, можливо, більше, ніж будь-коли) як для суспільства, так і для економіки. По-друге, тому що держави допомагають розвивати відчуття самотності, особливо коли їх кордони співпадають з територією, яку займає окрема нація, а з глобалізацією прагнення людей до самотності підвищується. І по-третє, лише держави володіють монополією правом на примус, тобто правом придушення злочинності на власній території та захисту від зовнішньої загрози. Функцію примусу держава не повинна віддавати ніколи, хоча на практиці вона якоюсь мірою все ж може бути передана приватному підприємству на договірній основі. Держава відрізняється від суспільства; воно, в кінцевому рахунку, — слуга, а не господар людей; його властивість навіювати страх не зменшується. Все це — абсолютна правда. І все ж ми відчуваємо необхідність у державі і завжди будемо потребувати її»¹.

У цьому контексті ще більшого значення набуває роль держави в трансформаційній економіці, й особливого змісту та суті — у сфері фінансів.

Першочерговим завданням є правове регулювання стабільності фінансової системи, синхронності кредитної системи, а також ефективної діяльності пенсійних, страхових фондів, брокерських контор, інвестиційних компаній, фондових бірж, які забезпечують платіжні послуги, розміщують кредитні ресурси, мобілізують заощадження. Держава в трансформаційній економіці ініціює створення фінансових інститутів для управління складними фінансовими операціями. Її регулятивна функція полягає у забезпеченні ефективної національної поведінки на ринку, як на внутрішньому, так і на зовнішньому, та протидії явищам нестійкості ринків і їх незахищеності.

Фінанси є відповідним результативним індикатором відносин фірм, кредитних інститутів, урядів у міжнародній сфері. Звичайно, фінанси мають своє місце та відношення до реальних цінностей відтворювального процесу економічного буття, однак їх роль і значення в ринковій економіці впевнено зростає. Це пов'язано, перш за все, з взаємодією структуроутворюючих елементів світової фінансової архітектури, які прямо чи опосередковано пов'язані з рухом глобальних фінансових потоків у світовому господарстві. Таке господарство — це складна, відповідно структуризована, ієрархічна система, що постійно вдосконалюється та набуває нових ознак. Цілісність цієї системи забезпечується глибиною розвитку міжнародного поділу праці, рівнем успішності виробництва і кооперацією праці. Зростаюче

¹ Маргарет Тетчер. Искусство управления государством. Стратегии для меняющегося мира / Пер. с англ. — М.: Альпина Паблишер, 2003. — С. 16–17.

переплетення національних економік та їх господарських механізмів веде до діалектичних процесів глобалізації світового розвитку. Ці процеси проявляються у формуванні планетарного інформаційного простору, світового ринку капіталів, товарів, робочої сили, а також у посиленні техногенного впливу на природне середовище, через розширення й ускладнення взаємозв'язків і взаємозалежностей між державами. Унікальність глобалізації полягає у тому, що вона впливає практично на всі сфери суспільної діяльності світового господарства. Від ступеня розвинутої національних економік залежить інтенсивність дії окремих факторів глобалізації цих процесів на господарські стосунки усередині країни, і вплив економічного потенціалу відповідної країни на світове господарство. Отже, у кожній країні формувався, а сьогодні зазнає відповідного діяння певний тип технологічного способу виробництва, відносин економічної власності і господарський механізм, науковий, промисловий, сільськогосподарський, трудовий, фінансовий та інші потенціали.

Безперечно, світове господарство, як і всі інші економічні поняття та категорії, наповнюється елементами з якісно та сутнісно новими рисами та положеннями. Перш за все, що стосується фінансової сфери, тут відбувається бурхливий розвиток фінансового сектору, який в Україні залишається недостатньо капіталізованим. По-друге, якщо світова фінансова система все більше стає окремим, розвинутим і незалежним сектором економіки, то фінансова система України є банківськоорієнтованою, а фондові ринки залишаються недостатньо розвиненими. По-третє, парабанківська система України, представлена страховими компаніями, пенсійними фондами, кредитними спілками, лізинговими та інвестиційними компаніями, знаходиться на перших етапах формування і має низьку капіталізацію. У глибинах такого господарства виникають нові явища і процеси, теоретичним відображенням яких слугує комплекс згрупованих навколо них нових економічних законів і категорій. Отже, починаючи із обміну товарів та пересилки грошей, сьогодні, пройшовши декілька століть, світове господарство набуває чіткої системи міжнародних виробничих зв'язків із своїм ринком, що слугує відповідною структурною ланкою цього господарства.

Така структурованість передбачає системний підхід, що вимагає ознак цілісності, наявності інтегрованих властивостей і функцій, а також загальної мети. «Цілісність та організованість світового господарства, — зазначають С. В. Мочерний і В. Г. Скотний, — забезпечує господарський механізм і міжнародний поділ праці, який теж належить до сфери міжнародних економічних відносин, оскільки до них відносять техніко-економічні відносини між різними країнами, а отже, відносини міжнародної спеціалізації, кооперації, комбінування»². Господарський зв'язок між виробниками завжди здійснюється за двома основними напрямками. По-перше, під впливом кооперації, по-друге, посилення суспільного характеру виробництва відбувається під впливом поділу праці, що забезпечує становлення зв'язків між виробниками, сприяє формуванню їх спільної тру-

дової діяльності в масштабах суспільства, згуртовує численних роздроблених виробників в одне ціле. Конкретнішими формами інтернаціоналізації господарського механізму є інтернаціоналізація промислового монополістичного і фінансового капіталу. Залучаючись до процесів міжнародного поділу праці, міжнародного усупільнення, виробництва, кожна країна потрапляє у сферу дії законів конкурентної боротьби, формою вияву яких є міжнародна конкуренція.

Об'єктивно складаються умови та створюються засади для розподілу виробничого процесу на окремі операції і виділення їх у самостійні виробництва, а також для обміну між такими ланками єдиного технологічного циклу як в національних, так і в міжнародних масштабах, що підвищує конкурентоздатність відповідного продукту, допомагає перебороти різні митні й адміністративні протекціоністські бар'єри, спрямовані на обмеження імпорту готової продукції, знижує транспортні витрати, сприяє зайнятості робочої сили. Це сприяє зниженню собівартості продукції, підвищенню її якості та надійності, економії паливно-енергетичних, сировинних ресурсів, підвищенню продуктивності праці, раціональному використанню робочої сили. Отже, відбувається диверсифікація елементів складових процесу виробництва і відносин економічної власності. У свою чергу, оскільки проміжним елементом між двома сторонами суспільного способу виробництва є техніко-економічні відносини, така диверсифікація вимагає поглиблення міжнародного поділу праці та спеціалізації, що веде до розвитку інфраструктурних систем. Таким чином, інтернаціоналізація суспільного способу виробництва супроводжується інтернаціоналізацією національних господарських механізмів, що об'єктивно змушує узгоджувати фінансово-кредитну, валютну, податкову та інші форми політики з виникненням та розвитком міжнародних інститутів, систем, організацій. І незалежно від того, чи призначений товар для внутрішнього чи зовнішнього споживання, даний товар повинен вироблятися при найменших витратних капітальних, матеріальних, трудових та фінансових ресурсах.

Саме міжнародна конкуренція змушує суб'єкти господарювання розвивати виробничі процеси на рівні світових стандартів, випускати високоякісну продукцію, використовувати процеси спеціалізації та кооперування виробництва на міжнародному рівні.

Процеси глобалізації виступають новими поглибленими формами інтернаціоналізації суспільного способу виробництва, які несуть в собі діалектичне поєднання глобалізації продуктивних сил, усупільнення виробництва та праці, з одного боку, і відносин економічної власності в транснаціональній формі — з іншого боку. Теоретичним проявом цих процесів є «наповнення глобалізованим змістом категорій і законів політичної економії та обґрунтування нових».

Найінтенсивніше процеси інтернаціоналізації і глобалізації економіки відбуваються у межах відповідних союзів, об'єднань та угруповань, що створені у світовій економіці завдяки спільним інтересам. Визначальними рисами, як свідчить світова практика, є:

— інтенсивний розвиток ринку товарів на основі міжнародної торгівлі;

— вільний рух чинників виробництва у формі інтенсивного вивезення капіталу, технологій та робочої сили;

² Мочерний С.В., Скотний В.Г. Основи економічної теорії. — Львів: «Новий світ», 2000. — С. 531.

- зосередження виробництва товарів у країнах, мегаполісах, де найменша інтернаціональна вартість;
- зростання самостійності фінансових відносин щодо міжнародної торгівлі, розвиток кредитних та інвестиційних відносин;
- розвиток системи міжнародних економічних організацій;
- лібералізація зовнішньоекономічної політики держав світу.

Світова практика свідчить, що глобалізація веде до підвищення рівня мобільності факторів виробництва як передумови формування економічної єдності світу. Глибинною основою такого тектонічного зрушення виступають зміни у власності на засоби виробництва, інформатизація, функціонування так званої «нової економіки», сутність якої полягає у використанні нових знань, що стали самостійними факторами виробництва та суспільного розвитку. Для встановлення ефективності власності можна виходити з такої передумови: коли більший ступінь концентрації правоспроможностей у юридичної особи, то така власність є найефективнішою, а коли юридична особа базована без чітко визначених і закріплених за окремими суб'єктами правоспроможностей — власність є менш ефективною. Все це веде до кардинальних змін у сфері обігу та інтенсифікації руху міжнародних фінансових потоків.

Проте, як справедливо зазначає І. Гладій, «інтенсифікація фінансових потоків та міжнародна мобільність капіталу супроводжується економічними флуктуаціями та реверсивними тенденціями, які потребують внесення коректив у систему координації та регулювання міжнародних фінансових потоків. Дедалі чіткіше вимальовується, що економічний розвиток та активність на фінансових ринках залежать уже не стільки від рівня суспільного добробуту і зростання зайнятості, скільки від спекулятивних і біржових операцій».³

Структурування міжнародного фінансового ринку

Початок ХХІ століття характерний взаємопроникливою фінансовою системою, а зовнішня заборгованість стала постійним фактором функціонування глобальної економіки. Головною силою, що прискорює глобалізаційні процеси світової економіки, є саме міжнародні фінанси та інформаційна революція, що характерна розповсюдженням та вдосконаленням комп'ютерної мережі, швидким впровадженням інтернет-технологій, формуванням глобальних науково-дослідних систем. У сучасній світовій економіці розвиток зовнішньоекономічної сфери, особливо її фінансово-кредитного сегмента, випереджає ріст внутрішнього виробництва та ВВП. Впродовж 1982–2000 рр. світовий ВВП збільшився в 3,0 раза, світовий експорт товарів і послуг — у 3,3 рази, експорт зарубіжних філіалів ТНК — у 5,6 рази, вивіз прямих іноземних інвестицій — у 31 раз, ввіз — у 2,2 рази, обсяг нагромаджених прямих іноземних інвестицій — у 8,8 рази.⁴

Фактично всі країни світу, незалежно від рівня їх економічного розвитку намагаються використати прями іноземні інвестиції як джерело зростання, розвитку та

поширення новітніх технологій. Міжнародні фінанси виступають одночасно як результативним, так і нівелюючим фактором конкурентної боротьби між країнами-реципієнтами щодо залучення іноземних інвестицій. Як справедливо зазначає економіст О. М. Шаров, «змагання за іноземні інвестиції — це гостра та складна конкурентна боротьба». І навіть Росія, яка залучила більше інвестицій, аніж Україна, на думку експертів, «програла 10-річний період конкуренції з сусідами за „культурного“ західного та східного інвестора». Тому необхідна чітка програма національних інтересів інвестиційної діяльності, адже поряд із залученням інвестицій у господарський комплекс України Україною вкладаються гроші в економіку інших країн. Так, на 01.01.2006р. обсяги прямих інвестицій в Україну становили 16375,2 млн. дол. США, а з України — 218,2 млн. дол. США⁵.

Міжнародні фінанси є складовою частиною світових фінансів, які, крім міжнародних фінансів, включають фінанси міжнародних організацій та національні фінанси країн світу. Основним джерелом коштів міжнародних фінансів є державні та приватні заощадження, частина яких, за певними мотивами, на визначених умовах, вкладається в економіку інших країн, надається міжнародним організаціям або поступає на міжнародні фінансові ринки.

У сфері міжнародних фінансів, крім національних суб'єктів — держави, підприємств, громадян, виділяють наднаціональні суб'єкти — міжнародні організації та міжнародні фінансові інституції.

Теорія та набутий досвід підтверджують, що під час глобалізаційних процесів фінанси реструктуризуються не тільки за простором їх функціонування, а й за походженням суб'єктів, які умовно можна поділити на національно-державні та міжнародні. Так, національно-державні, як правило, циркулюють у межах території однієї держави, не залучаючи іноземних суб'єктів, на основі національного законодавства і є тільки внутрішньо-національними.

Міжнародні фінанси включають міждержавні та транснаціональні кредитно-фінансові відносини, для яких характерний іноземний елемент. До того ж міжнародні фінанси є не лише результатом відносин держав як цілих блоків. Вони передбачають співробітництво з метою раціонального розміщення внутрішніх ресурсів для вироблення раціональних зовнішньоекономічних і політичних рішень. Міжнародні фінанси обслуговують, по-перше, економічні зв'язки між резидентами різних країн; по-друге, відносини резидентів країн світу з міжнародними та регіональними інституціями; по-третє, операції резидентів різних країн на міжнародних фінансових ринках.

Таким чином, фінансові відносини реалізуються у двох діалектичних формах: національно-державні й міжнародні фінанси. Хоч національно-державна форма є первинною щодо міжнародної, останню можна розглядати як вищу, досконалішу та ліпше системно структуровану. Проте це твердження достатньо дискусійне. Опосередкованість усіх економічних, культурних,

³ Гладій І.Й. Регіоналізація світового ринку: євро інтеграційний аспект. — Тернопіль: Економічна думка, 2006. — С. 258.

⁴ UNCTAD/ World Investment Report, 2001. — P.10; World Economic Situation and Prospekt, 2006. — P. 15–16.

⁵ Шаров О.М. Державне управління інвестиціями у світлі міжнародного досвіду // Журнал європейської економіки. — 2006. — Т. 5. — № 3. — С. 299–316.

спортивних та інших відносин у світових господарських процесах зумовлює об'єктивне існування фінансів, особливості яких є грошова форма. Зростання зовнішньо-економічних зв'язків будь-якої країни, як засвідчує практика, базується на її приналежності до певного регіонального економічного угруповання. Досвід західно-європейської інтеграції, створення Європейського Союзу, впровадження євро вказують на те, що основи цих процесів закладено на мікрорівні у вигляді взаємовигідного співробітництва конкретних компаній, банків, фінансово-промислових груп, їхніх спільних інвестиційних проектів, спільних підприємств тощо.

Активізація діяльності Європейського Союзу та налагодження світових взаємозв'язків, спрямованих на вирішення глобальних проблем людства, зумовлює формування принципово нової структури економічних, культурних, політичних та інших відносин, цьому слугують нові структури міжнародних фінансів.

Фінанси, будучи вартісним результатом господарської діяльності, є в цілому узагальненим інтегрованим виразом вартості. Розвиток інформаційних технологій, використання електронних носіїв економічних операцій дають змогу більш точно і ґрунтовніше здійснювати фінансове оцінювання, повніше використовуючи при цьому математичний апарат. Відображаючи результати ринкової конкуренції, фінанси дедалі більше спектрують різні економічні інтереси, а це вимагає регулювання, тобто втручання держави через фінансові агрегати в економічні та інші загально-цивілізовані процеси, тим самим фінанси відкидають тінь на всі сфери людського життя. Тому в сучасних умовах господарювання жодна з країн, навіть найбільш розвинута, не прагне бути лідером на світовому ринку з усіх видів продукції, що вона може потенційно виробляти. Пріоритет надається лише тим секторам економіки, які мають реальні умови для отримання конкурентних переваг на світовому ринку. Підтвердженням цього є повна відсутність телевізійних заводів у США. Для України з метою раціонального використання національних ресурсів у процесі структурної перебудови особливо актуальним є формування аналогічних господарських комплексів і створення подібного механізму підтримки пріоритетних виробників та вдосконалення на цій основі структури виробництва. Отже, одним із головних завдань уряду є виважена підтримка технологічних і експортно-орієнтованих виробництв. Зарубіжний досвід засвідчує, що і в складних економічних умовах сильна держава може впливати, і зобов'язати впливати, хоч і мінімально, на таку політику. Суть цієї політики полягає у тому, що вона сприяє виробленню фінансових атрибутів, адекватних умовам ринку, вимогам незалежної держави та ефективному інтегруванню останньої в світову спільноту.

У сучасних міжнародних відносинах безперервно зростає роль міжнародних організацій. У результаті об'єктивних тенденцій розвитку людства збільшується кількість проблем, які одна держава не спроможна вирішити самостійно без постійного співробітництва з іншими країнами через функціональну діяльність міжнародних організацій. Проте обмежувати роль міжнародних організацій тільки забезпеченням взаємозв'язків між країнами було б нелогічно. Зміст їх роботи полягає у вирішенні наявних нині й подальших проблем міжнародного співробітництва.

Важлива ознака міжнародних організацій — існування постійних компетентних органів із відповідними функціями та порядком дій. Їх створюють, як правило, на основі багатостороннього міжнародного договору, доповненого рядом угод із певних питань, що визначають мету, завдання, структуру та концепцію органів, членство, права й обов'язки членів, процедуру роботи.

Одна із вагомих міжнародних фінансових організацій — Міжнародний валютний фонд. Як відомо, в 1992 р. Україна вступила до цього впливового об'єднання. На початок 2000 р. членами МВФ були 182 країни світу. Для виконання своїх функцій МВФ, як й інші організації, потребує коштів, джерелами яких є внески країн-членів, а також діяльність самих організацій.

На час вступу до МВФ Україні була визначена квота у сумі 665 млн. одиниць СПЗ («спеціальних прав запозичення»). З 1998 р., внаслідок збільшення розміру квот на 50 %, внесок України досяг 997,3 млн. СПЗ. За резолюцією ради керівників МВФ (№ 47--5) наша держава сплачує 22,7 % її підписного внеску в СПЗ або у валютах інших держав-членів, що їх обрав директор-розпорядник МВФ. Залишок підписного внеску сплачують у валюті України.

Значення МВФ полягає у підтриманні стабільності в міжнародних валютних відносинах із метою сприяння економічному зростанню, розвитку міжнародної торгівлі та забезпечення високого рівня зайнятості й доходу. Водночас стабільність базується на довірі у сфері валютних відносин між державами, на міжнародному співробітництві й на зменшенні незбалансованості платіжних балансів.

Для досягнення поставленої мети правління МВФ розробило «Кодекс поведінки», який згодом змінився, але його основою залишилися особливості валютного курсу країн-членів фонду, конвертованість валют, механізм платежів за поточними операціями. Для виконання своїх функцій МВФ регулярно аналізує економічну, фінансову та валютну політику країн світу.

Отже, маючи певні грошові ресурси й відповідну інформацію, МВФ може впливати як на міжнародний, так і на національний економічний фінансовий розвиток тієї чи іншої країни.

Окремі міжнародні організації забезпечують переважно збір інформації й публікацію статистичних даних.

Фінанси міжнародних організацій мають розвинуту інституціональну структуру, межі функціонування частини з них охоплюють всю земну кулю, решта — дещо географічно обмежені.

Останній аспект міжнародних фінансів базується на опосередкуванні економічних відносин країн щодо створення й витрачання спільних коштів для наднаціонального регулювання господарських процесів.

Насамперед, це стосується Європейського Союзу, який має свій бюджет. На початку функціонування ЄС було поставлено завдання узгодженості й уніфікації національних бюджетів. Важелями такого процесу стали:

- зближення й уніфікація бюджетної документації та статистичних показників;
- вирівнювання частки бюджетних доходів у ВВП;
- координація бюджетної політики;
- гармонізація структур бюджету;
- узгодженість системи податків і податкової політики.

До керівних органів Європейського Союзу належать: Рада міністрів, Комісія європейських співтовариств, Європейський парламент і Суд європейських співтовариств.

На початку 1960-х рр. Комісія ЄС розробила Програму гармонізації національних бюджетів, що передбачала відповідні дії: вироблення рекомендацій з уніфікації бюджетної статистики та збільшення структур бюджетів, зіставлення й аналіз бюджетів, розробку методики гармонізації бюджетної політики тощо. Передбачали запровадити єдину бюджетну класифікацію центральних і місцевих бюджетів, уніфікувати бюджетний період, скласти прогнозовані багаторічні бюджети на 3–5 років, щоб на цій основі координувати фінансування об'єктів соціальної інфраструктури. У 1980-ті рр. перед ЄС поставали інші завдання: зниження рівня інфляції, досягнення стійких темпів економічного зростання, зменшення безробіття, стабілізація платіжних балансів. Відповідно до них, Комісія ЄС визначила основні напрямки в бюджетній політиці: скорочення дефіцитів держбюджетів; збільшення частки бюджетних коштів, які виділяють на інвестиції; перекваліфікація робочої сили та зниження виробничих витрат; підвищення рівня контролю за використанням коштів на соціальні доходи.

Слід зауважити, що гармонізація бюджетної політики — процес із внутрішніми протиріччями. З одного боку, формально зменшилась автономія окремих держав у бюджетному регулюванні; країни зобов'язали подавати керівництву ЄС проекти своїх бюджетів і звітів про їх виконання, інформувати органи ЄС про проведення відповідних бюджетних заходів. З іншого боку, господарські механізми країн-учасниць залишаються автономними, хоч і взаємопов'язаними; держави мають різний рівень економічного розвитку, неоднакову соціально-політичну ситуацію всередині країни, що, відповідно, спричинює протиріччя інтересів як у бюджетній, так і загалом в економічній політиці.

Інтеграційні процеси, що відбуваються і нині, зумовили утворення Митного союзу, уніфікацію податкової, кредитної, фінансової політики держав ЄС та створення єдиної валюти, збільшення кількості країн-членів із 6 держав до 15. На сучасному етапі, після розпаду соціалістичної системи, всі країни Європи намагаються стати членами ЄС. За статтею 199 Римського договору, ЄС повинен мати спільний бюджет, оскільки це — головна фінансова база інтеграційних заходів. Він охоплює всі галузі економічної діяльності ЄС. За своєю суттю бюджет характеризує фінансове становище Європейського Союзу.

Головним сенсом бюджетної політики Європейського Союзу кінця ХХ–початку ХХІ ст. є, по-перше, синхронізація діяльності податкових систем країн-учасників та, по-друге, введення єдиної валюти *євро*. Емітент *євро* — Європейський центральний банк. Введення колективної валюти відбувалось у два етапи.

Перший — з 1 січня 1999 р. до 1 січня 2002 р. У цей час *євро* використовували тільки в безготівковому обігу паралельно з національними валютами. За господарськими суб'єктами зберігалось право вибору між цими грошима. В обов'язковому порядку з 1 січня 1999 р. тільки в *євро* проводились: міжбанківські розрахунки, здійснювались операції на фінансових ринках, здійснювалась емісія державних цінних паперів.

Другий — з 1 січня 2002 р. до 1 липня 2002 р. За цей період національні валюти країн-учасників ЄВС повністю замінюються на *євро* в усіх сферах безготівкових розрахунків. Банкноти і монети в *євро* надходять у готівковий обіг і використовуються паралельно з національними грошовими знаками, які з 1 липня 2002 р. втрачають статус законного засобу платежу.

Початковий курс *євро* був установлений у співвідношенні 1 *євро* : 1 екю станом на 31 грудня 1998 р. З 1 січня 1999 р. розрахункова одиниця Європейського співтовариства (скасована).

На шляху до широкої інтеграції України у світогосподарський простір стоять значні перешкоди. Найголовніша з них — стан економіки держави. І хоча всі гілки влади України декларують про певні позитивні зрушення в макроекономічних показниках з 2000 р., реальний стан господарських процесів бажає бути ліпшим.

Бюджет ЄС складається в *євро* за курсом, розрахованим на 1 лютого. Основним доходом бюджету є податки. Податкова політика — це частина бюджетної політики. Водночас податки самостійно впливають на економіку країни. Вони є одержавленою частиною національного доходу і головним джерелом фінансових ресурсів держави.

У ринковій економіці податки — основний важіль господарської й соціальної політики держави. Види та розмір податків, що їх сплачують країни, встановлюють згідно зі законами спільноти, і ці податки надходять безпосередньо до скарбниці ЄС.

Характеризуючи процес розвитку податкових систем держав ЄС, необхідно зазначити, що він виявився набагато складнішим, ніж очікувалось. Це зумовлено значними відмінностями у рівнях податків окремих країн. Так, частина податків у ВВП коливається від 30,5 % в Іспанії до 46,5 % у Люксембурзі й 51,4 % у Данії. Питома вага прямих податків у загальній сумі доходів — від 15,5 % у Греції до 38,6 % у Великій Британії, непрямих податків — від 19,5 % в Іспанії до 44,9 % у Данії. Відмінність у структурі непрямих податків значна. Так, частка податку на додану вартість коливається від 22 % у Греції та Данії до 10 % у Люксембурзі. Особливо значні відмінності пов'язані із внесками до фондів соціального страхування — від 55 % у Німеччині до 4,9 % у Данії.

Однак за період економічної еволюції країни ЄС виробили певні загальні висновки щодо бюджетної політики. Так, надто висока частка податків у валовому внутрішньому продукті не менш шкідлива, ніж низька. Вона не має перевищувати 50 %. Це наочно підтверджує в усіх країнах тенденцію до збільшення частки ВВП, яку держава мобілізує в своє розпорядження за допомогою системи податків. Зокрема, у Швеції частка ВВП зростає на 26,9 пункту, у Франції — на 9,7, Італії — на 3,8, Великій Британії — на 8,6, у Німеччині — на 9,8. В Україні шляхом оподаткування держава мобілізує у своє розпорядження понад 55 % загальних доходів бюджету. В різних країнах цей процес відбувається під впливом різних факторів. Проте загальним правилом є те, що ринкова економіка потребує втручання держави у процеси перерозподілу створеного валового внутрішнього продукту для прискорення темпів економічного розвитку і соціального захисту різних верств населення.

Взагалі податкова гармонізація включає не тільки приведення систем оподаткування до єдиного знаменника, тобто зближення податкової структури, механізму стягнення, розміру основних податкових ставок, а й погоджену податкову політику країн під час розв'язання як кон'юнктурних, так і довготермінових структурних проблем. Гармонізована податкова політика означає, що автономне застосування податкових важелів окремими країнами ЄС має перебувати під контролем керівництва Європейського Союзу, котре, відповідно до інтересів усіх партнерів, визначає податкову політику кожного учасника ЄС. Крім цього, податкова уніфікація потребує докорінної перебудови національних податкових систем.

Отже, на рівні Європейського Союзу оптимізація оподаткування полягає в пошуках доцільного балансу між специфічними та універсальними податками, зокрема податком на додану вартість, акцизним збором з точки зору їхнього фіскального та ринково-коригуючого значення.

Видаткова частина бюджету включає кошториси видатків усіх керівних інститутів ЄС. Вона концентрує понад 95 % усіх загальних фінансових ресурсів ЄС, джерелами яких є 2,5–3 % коштів національних бюджетів країн-членів та 20 % офіційних золото-доларових їх резервів. До кошторису Комісії ЄС входять усі бюджетні фонди: Європейський фонд орієнтації і гарантування сільського господарства, Європейський фонд регіонального розвитку, Європейський соціальний фонд, видатки на проведення науково-технічної та промислової політики ЄС.

Відповідно до статті 200 Римського договору, доходи бюджету ЄС формуються з фінансових внесків країн-членів. Створення власної фінансової бази — це перший випадок в історії функціонування інтеграційного співтовариства. Починаючи з 1971 р., до бюджету ЄС поряд із внесками держав почали надходити власні ресурси у вигляді: сільськогосподарських зборів на аграрну продукцію, яку завозили з інших країн; митних тарифів на ввезення промислової продукції до регіону з-за його меж; податку на додану вартість. Частина цього податку з 1979 р. надходить до євробюджету на правах власних ресурсів співтовариства. Щорічно встановлюють частку ПДВ, яку відраховують країни до бюджету ЄС. Зазначена сума податку не має перевищувати 1 %.

Вступ до Європейського Союзу для України — бажане і значною мірою невідкладне завдання для відпрацювання спільними зусиллями послідовності та механізмів інтеграції. У 1996 р. ЄС визнав Україну як державу з перехідною економікою, що дало українським підприємцям окремі пільги на європейських ринках. Україна також перебуває в режимі найбільшого сприяння у торговельних відносинах.

Проблемою першочергового значення, що нагально необхідно вирішувати для успішної інтеграції України у світовий фінансовий простір, є реструктуризація фінансів підприємств, податкової, бюджетної та кредитної систем, а також небанківських фінансових інституцій в уніфікованій структурі згідно з міжнародними вимогами.

Новітні тенденції розвитку світових фінансів

Аналіз міжнародних економічних процесів окреслює чітку картину формування світового господарства,

взаємопов'язані елементи якого репрезентовані країнами різного рівня розвитку, соціального та політичного устрою. Прагнення незалежних держав бути членами різних міжнародних економічних угруповань є результатом того, що економічне життя дедалі більше виходить за національні межі, транснаціоналізується та глобалізується. Фінанси як система вартісних відносин базуються на використанні цін. Саме на основі ціни складаються та структуризуються пропорції капіталу. Ціни на продукцію зовнішньоекономічної діяльності залежать від величини витрат на виробництво, споживчої вартості продукту і рівня цін конкурентів. Витрати на виробництво одного й того самого продукту в різних країнах різні, що суттєво відображається на рентабельності виробництва. Експортери та імпортери мають різні інтереси, тому їх змагання в ціноутворенні на світовому ринку не адекватні. Експортер при визначенні ціни, крім трьох перелічених факторів, як правило, застосовує поправочний коефіцієнт. Імпортер розраховує ціну контракту відповідно до конкретного середовища, застосовуючи різні комерційні та техніко-економічні поправки. Крім того, експортери й імпортери при встановленні цін ураховують монополізацію ринку, демпінг, інфляцію, сезонність, курси валют та інші фактори.

Фінанси виражають складну ієрархічну структуру, цілісність якої визначає субординацію окремих фінансових відносин і категорій, що її відображають. Обслуговуючи, насамперед, систему економічних зв'язків у плані способу господарювання із властивими йому відносинами, формами й методами впливу на процес виробництва, розподіл і споживання, фінанси в ринкових відносинах є основою господарського механізму, що зумовлює економічні процеси як на національному, так і на міжнародному рівнях. Таким чином, міжнародні фінансові відносини — це одна з основних форм прояву міжнародних економічних відносин, функціонування і розвиток яких пов'язані з існуванням та обслуговуванням усього комплексу міжнародних зв'язків.

Однак у функціонуванні міжнародних фінансів, на відміну від національних, є особливості, пов'язані зі значним відривом у часі матеріальних і фінансових потоків, це слугує динамічному розвитку фінансового сектору світової економіки. Так, обсяг фінансових операцій на фінансовому ринку протягом дня становить понад 1 трлн. дол. США, тобто щороку їх величина сягає 350–400 трлн. дол. Якщо проаналізувати окремі складові фінансового ринку, то лише на ринку цінних паперів циркулює щорічно майже 20 трлн. дол. Міжнародні кредити становлять приблизно 15 трлн. дол., міжнародний обсяг фінансових ресурсів, так звані фінансові похідні: депозити, ф'ючерси, — 10 трлн. дол. щорічно, прямі іноземні інвестиції, наприклад у 2000 р. — 500 млрд. дол., загальна їх сума лише за післявоєнний період досягла 3,0 трлн. дол.

Фінансова домінанта починає відігравати провідну роль. Фінансові трансакції є тією головною складовою частиною, що нині визначає тенденції розвитку сучасної світової економіки. За визначенням колишнього федерального канцлера Німеччини, доктора економіки Г. Шмідта з усього обсягу фінансових операцій, які здійснюються у світі, лише 1–2 % засвідчують реальний рух товарів і послуг, а 98 % — часто носять спекулятив-

ний капітал. Більше того, глобальні фінансові системи дедалі більше відділяються від реальної економіки. Номінальна вартість віртуальних деривативних угод досягла рівня 50 трлн. дол., що вдвічі більше за річний світовий дохід.

За рівнем глобалізації фінансова сфера сьогодні випереджає всі сфери реальної економіки, а поширення інформаційних технологій перетворило світовий фондовий та валютний ринок на єдиний глобальний фінансовий простір, водночас якісно змінивши відносну цінність ресурсів, висунувши на перший план найбільш мобільні — інтелект і фінанси. Як зазначає економіст З. О. Луцишин, світовий фінансовий сектор став практично незалежним від державного контролю і регулювання. Окрім того, відбулася принципова зміна моделі взаємодії цього сектору з державними регуляторами. За існуючими оцінками, менше 30 % ринку цінних паперів країн «Великої сімки» контролюється державою чи підпорядковано державним інтересам. Світовий фінансовий ринок перемищує за місяць понад 3 трлн. дол. з країни з країну. З них 2 трлн. дол. — гроші, що не контролюються державою чи іншими офіційними інститутами. У приватного капіталу більше ресурсів, ніж у центральних банків деяких країн, навіть таких, як США. Не національні уряди, а приватний капітал визначає сьогодні ситуацію на світовому фінансовому ринку⁶.

Для розширення світових господарських взаємовідносин зовнішньоекономічна діяльність неодмінно має бути атрибутом господарського існування. Таким чином, опосередкованим «кожухом» міжнародних економічних процесів стають міжнародні фінанси — фінанси зовнішньоекономічних зв'язків, які базуються на конкретних господарських діях і взаємозв'язках, виражених у підсумку вартісними показниками.

Характерною рисою фінансів зовнішньоекономічних зв'язків є можлива відсутність держави як суб'єкта управління та господарювання.

Формою фінансів зовнішньоекономічних зв'язків є рух грошових потоків, які переливаються з однієї країни в іншу у процесі виробництва шляхом переміщення матеріальних ресурсів під час кругообігу капіталу, а також тимчасово вільних капіталів за допомогою світових фінансових ринків.

Особливістю міжнародних фінансів, на відміну від державних фінансів та фінансів суб'єктів господарювання і домогосподарств, полягає в тому, що вони представлені багатьма суб'єктами. Це означає, що немає єдиного світового фонду грошових коштів, який зосереджується в конкретному місці і є власністю предметного суб'єкта світової економіки. Фінансові ресурси світової економіки перебувають переважно в обігу, створюючи світовий фінансовий ринок.

Для врегулювання відносин між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності щодо експортування, імпортування та надання різних послуг використовуються важелі валютного коригування. Фінанси зовнішньоекономічних зв'язків мають форму валютних, гривневих і міжнародних платіжних засобів. Вони опосередковують економічні відносини між цими суб'єктами господарю-

вання в процесі формування та використання як централізованих, так і децентралізованих грошових фондів. Такі відносини реалізуються за активної ролі держави.

Фінанси зовнішньоекономічних зв'язків відображають економічні відносини, що виникають при зміні форм власності. Безпосередній кругообіг коштів у процесі виробництва й споживання зумовлює перехід вартості при її розподілі в грошовій або уречевленій формі від одного власника до іншого.

Фінанси зовнішньоекономічних зв'язків виконують такі функції: формування доходів і фондів в іноземній валюті та гривнях; їх використання та контроль за утворенням і використанням відповідних ресурсів.

Контрольна функція фінансів зовнішньоекономічних зв'язків проявляється при формуванні та використанні доходів і фондів. Вона реалізується у процесі кругообігу валютних коштів. Валютно-фінансовий механізм — це один із важелів реалізації економічних інтересів через розподіл та перерозподіл результатів зовнішньоекономічних операцій. Фінанси зовнішньоекономічних зв'язків створюють можливість і забезпечують умови для визначення, порівняння й оцінювання затрат і результатів господарських операцій, що відбуваються на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Відповідно до нинішнього стану справ і прогнозу на найближчий період, не передбачається різке збільшення фінансових ресурсів від зовнішньоекономічної діяльності України. Тільки будучи економічно самостійними, налагодивши виробництво конкурентоспроможної продукції та забезпечивши відповідну поінформованість потенційних партнерів, українські підприємства зможуть зайняти належне місце на міжнародному ринку, включитись у функціонуючу систему відносин з її принципами та внутрішньою логікою розвитку.

Таким чином, фінанси зовнішньоекономічних зв'язків — це сукупність економічних відносин, у результаті яких, на основі розподілу і перерозподілу частини сукупного суспільного й валового внутрішнього продуктів, отриманих від зовнішньоекономічної діяльності, відбувається формування та використання грошових доходів і фондів держави, галузевих, міжгалузевих, територіальних структур управління, виробничих об'єднань та інших підприємницьких структур в іноземній, національній валюті та міжнародних платіжних засобах. Це один з аспектів міжнародних фінансів.

Суть іншого аспекту полягає в опосередкуванні життєдіяльності міжнародних організацій, а також виконанні ними відповідних завдань і досягненні певної мети.

Отже, фінанси зовнішньоекономічних зв'язків опосередковують економічні відносини, що виникають у процесі формування й використання в господарському комплексі України доходів і фондів в іноземній та національній валюті. Особливістю фінансів зовнішньоекономічних зв'язків є те, що їх аналіз охоплює відносини, які виникають на підставі утворення та використання грошових доходів і грошових фондів, що формується у результаті здійснення зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів світового ринку.

Україна в глобальному фінансовому середовищі

Ключовою ознакою трансформаційної економіки є макроекономічна та фінансова стабілізація. Світовий

⁶Луцишин З.О. Формування глобальної фінансової архітектури світового господарства: Автореф. дис... докт. екон. наук. — Київ, 2003. — С. 13.

досвід свідчить про те, що макроекономічна та фінансова стабілізація мають або здійснюватися одночасно, або фінансова стабілізація повинна завершувати процеси макроекономічної стабілізації. Цілком справедливо зауважує Б. Є. Кваснюк, що в Україні передчасні кроки призвели до дестабілізації фінансових потоків, високих процентних ставок, знецінення основного капіталу та вимивання оборотних коштів підприємств і організацій.

Не було враховано, що під час кризи потрібна на стільки фінансова лібералізація, скільки більш жорстка регулююча державна політика.⁷

Ставши на шлях побудови соціально-ринкової економіки, Україна все більше і більше приєднується до світових процесів глобалізації. Однак ступінь залучення української економіки, в першу чергу, залежить і залежатиме від рівня розвитку національних структур. Саме інтенсивність поглиблення поділу праці та рівень потенціалу інфраструктури національної економіки стає привабливою та об'єктивно необхідною складовою глобалізаційних процесів світового господарства. Тому оновлення місткості та якості внутрішнього ринку як найкращого способу утвердження позитивного ефекту ринкової економіки слугує чітким показником інституціональних перетворень в економіці України.

Розширення участі України в світових господарських процесах об'єктивно зумовлює існування адекватного фінансового механізму, що, в свою чергу, сприяє розвитку зовнішньоекономічної діяльності або гальмує її. Суб'єктами такої діяльності можуть бути держава, галузеві, міжгалузеві й територіальні структури управління, виробничі об'єднання, підприємства різних форм власності та інші підприємницькі структури. Нині в Україні з 85 тис. підприємств 52 тис, або 61 % від їх загальної кількості, приватизовано. У недержавному секторі працюють понад 50 % осіб, у державному — 47,5 %. Зовнішньоекономічні зв'язки здійснюють більш ніж 13 тис. суб'єктів господарювання. Це пов'язано, насамперед, із неадаптованістю більшості підприємств до швидкозмінних ситуацій на зовнішньому ринку.

Підвищення економічного потенціалу України супроводжується налагодженням тісних економічних стосунків із іншими країнами та корпораціями. Логіка забезпечення безперервного виробничого процесу та зростання його ефективності змушує первинну ланку здійснювати раціонально кругообіг фондів з метою визначення оптимального розміру грошових коштів на різних його стадіях. Ринковий механізм, побудований з врахуванням дій економічних законів, вимагає принципово іншого підходу до співвідношення та руху фінансових потоків. Дотримання виробничих угод, виконання бізнес-плану, підсилена системою штрафів і санкцій, робить зайвим нагромадження певних запасів товарно-матеріальних цінностей практично на всіх ланках та стадіях розширеного відтворення. При цьому важливою умовою є диверсифікація фінансів як конструкції, що безпосередньо пов'язана з рухом між державами грошових потоків, із забезпеченням еквівалентності зовнішньоторгових операцій, міжнародних кредитів та інвестицій.

Методологічною основою глобалізаційних процесів сучасної економіки є дуалістичний принцип розвитку

державотворення. З одного боку, намагання якнайраціональніше і ефективніше використати внутрішні ресурси, з іншого — взаємопроникнення національних економічних структур та створення міждержавних об'єднань та угруповань. Свідченням цьому є збільшення зовнішньоторгових квот, ріст питомої ваги імпорту в споживанні, збільшення суми іноземного капіталу в національних інвестиціях. Зовнішньоторговельний оборот України на початку 2006 року, тобто її сукупний експорт та імпорт, сягнув більш як 100 % ВВП.

Україна має торгові взаємовідносини з більш як 200 країнами світу. Понад 90 % світової торгівлі товарами та послугами здійснюється між 148 країнами-членами СОТ. Ось чому питання вступу України в СОТ так актуально постало в сьогодні.

В умовах глобалізації та відкритості економіки все більшого значення набувають фінансові запозичення: до міжнародних фінансів, що забезпечують зовнішнє фінансування національної економіки, включаються всі кошти, які можуть бути отримані на певних умовах із будь-яких зовнішніх джерел.

Державні запозичення, здійснені Україною в 2000–2006 роках, характерні наступними даними:

Запозичення та витрати, млрд. грн.*

Сума державних запозичень та витрати на обслуговування боргу	Роки					
	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Державні запозичення:	5,5	5,3	7,5	10,7	14,1	17,4
- внутрішній	1,2	2,95	1,2	4,1	6,9	7,6
- зовнішній	4,3	2,3	6,3	6,6	7,2	9,8
Витрати на погашення державного боргу	4,4	6,2	7,5	9,8	14,7	18,9
- внутрішній	0,8	2,6	2,0	3,7	8,3	10,3
- зовнішній	3,6	3,6	5,5	6,1	6,4	8,6

Витрати з погашення державного боргу постійно зростають і у 2005 році, порівняно з 2001 роком, вони зросли в 3,4 раза, у тому числі витрати з погашення внутрішнього боргу, із-за дострокового погашення ОВДП — в 10,3 раза, відтік за кордон коштів на виконання зовнішніх боргових зобов'язань зріс в 1,8 раза і становив 6,4 млрд. грн. або майже 1,3 млн. дол. США.

Відповідно до характеру фінансових операцій державні запозичення здійснюються у формі державних позик і прямих кредитів.

Для економічно розвинутих країн характерною формою державних запозичень є емісія боргових цінних паперів. В основі цих запозичень лежить залучення до економіки тимчасово вільних фінансових ресурсів фізичних та юридичних осіб шляхом емісій і продажу державних цінних паперів.

Форма державних запозичень у вигляді кредитів не передбачає випуску цінних паперів і, відповідно, переходу права вимоги. Така форма запозичень характерна для держав із слабозрозвинутою та перехідною економікою. Надання таких кредитів, як правило, супроводжуються певними економічними і навіть політичними умовами.

Аналіз державного боргу України свідчить, що до 2002 року домінувала форма запозичень у вигляді кредитів.

⁷ Роль держави у довгостроковому економічному зростанні / За ред. Б.Є. Кваснюка. — Київ-Харків: Форт, 2003. — С. 31.

⁸ Розрахунки за 2006 рік зроблені за даними Держкомстату України, 1998–2007 рр.

Структура державних запозичень у 2001–2006 роках⁹

№ п/п	Форми запозичень	2001	2002	2003	2004	2005	2006
	Облігаційна (емісія цінних паперів), у тому числі	22,9	92,5	91,7	96,5	76,6	
	— ОВДП	22,9	57,1	17,0	39,9	50,2	
	— ОЗДП	-	35,4	74,7	56,6	26,4	
	Необлігаційна (кредити), у тому числі	77,1	7,5	8,3	3,5	23,4	
	— міжнародні фінансові організації	41,0	3,4	8,3	3,4	19,8	
	— уряди іноземних держав	27,7	2,95	0,01	0,1	-	
	— іноземні банки	8,4	1,15	-	-	3,6	
	Всього запозичень	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Отже, протягом 2002–2006 років структура державних запозичень кардинально змінилася: превалюючою формою запозичень стала облігаційна форма — від 76 % до 96 %, а отримання кредитів від урядів іноземних держав повністю припинено. Зменшення долі кредитів міжнародних фінансових організацій у 2002–2004 роках пов'язане із невиконанням Урядом України взятих на себе зобов'язань, а поліпшення стану співробітництва з такими організаціями у 2005 році сприяло суттєвому зростанню отриманих від них позичкових ресурсів.

Правові питання здійснення державних запозичень регулюються Бюджетним кодексом України та законом про державний бюджет на відповідний рік. Згідно з статтею 16 Бюджетного кодексу України право на здійснення державних внутрішніх та зовнішніх запозичень у межах і на умовах передбачених законом про Державний бюджет України належить державі в особі Міністра фінансів України за дорученням Кабінету Міністрів України. Одночасно статтею 112 Бюджетного кодексу України встановлені повноваження Державного казначейства України щодо контролю за дотриманням бюджетного законодавства, зокрема: здійснення бухгалтерського обліку всіх надходжень та витрат Державного бюджету України, встановлення єдиних правил ведення бухгалтерського обліку та складання звітності, здійснення контролю за відповідністю платежів до взятих зобов'язань та бюджетних асигнувань.

Так, з бюджетного кодексу України випливає, що до державного боргу не включаються боргові зобов'язання АР Крим та місцевого самоврядування. При цьому у кодексі не розкрито, що саме слід вважати борговими зобов'язаннями держави.

На розвиток статті 74 Бюджетного кодексу України Кабінет Міністрів постановою від 24.02.2003 року №207 затвердив «Порядок здійснення запозичень до місцевих бюджетів», у якому подано новий термін «місцевий борг», котрий визначається як загальна сума заборгованості АР Крим чи територіальної громади міста, що складається з усіх випущених і непогашених боргових зобов'язань АР Крим чи територіальної громади міста, включаючи боргові зобов'язання, що вступають у дію в результаті наданих гарантій за кредитами, або зобов'язань, які виникають на підставі законодавства чи договору.

Таким чином, українським законодавством, на відміну від загальноприйнятої міжнародної практики, не

⁹ Розрахунки за 2006 рік зроблені за даними Держкомстату України, 1998–2007 рр.

передбачено включення до державного боргу боргових зобов'язань місцевого самоврядування та державних підприємств. У світовій же практиці існує загальна згода, що державний борг є сукупністю зобов'язань не лише уряду, а всіх державних органів, включаючи зобов'язання урядів місцевої влади та зобов'язання підприємств, котрі перебувають у державній власності або контролюються державою.

За відсутності спеціального закону про державний борг у нашій країні діє низка законодавчих та нормативно-правових актів, які ситуативно та фрагментарно врегульовують лише окремі питання утворення державного боргу, пов'язують його виникнення тільки із зобов'язаннями держави в особі уряду, що не повною мірою відповідає загальноприйнятій міжнародній практиці у даній сфері.

Отже, повністю можна погодитись із економістами Ю. Іваненком та А. Мамишевим, що в нашій країні поняття державного боргу не виправдано звузиться, а реально обсяги боргових зобов'язань з урахуванням місцевих запозичень державних підприємств не враховуються при прогнозуванні основних макроекономічних показників соціально-економічного розвитку країни, що створює суттєві ризики їх дотримання.¹⁰ Це підтверджує й аналіз зарубіжного досвіду. Для економічно розвинутих країн звичним є відношення державного боргу до ВВП на рівні понад 60 %, а в Японії державний борг більш як в 1,5 раза перевищує ВВП. В Україні ж офіційний державний борг становить близько 15 % від ВВП при законодавчому обмеженні 60 % від ВВП.

Показники рівня державного боргу окремих країн¹¹

Показники	Країна				
	Японія	Німеччина	США	Країни ЄС (25 країн)	Україна
Державний борг до ВВП, %	161,9	67,7	66,6	64,1	14,9
Бюджетний баланс (дефіцит) до ВВП, %	-6,5	-3,3	-3,9	-2,7	-1,8

Формування нормативно-правового забезпечення державних запозичень і боргових зобов'язань держави є неодмінною передумовою для створення в Україні ефективної системи управління державним боргом, що безпосередньо впливає на характер вирішення проблем соціально-економічного розвитку країни.

Проте аналіз свідчить, що незважаючи на значну кількість прийнятих законодавчих актів та нормативно-правових документів, вони не утворюють цілісної системи комплексного правового, економічного та організаційного забезпечення порядку здійснення та використання державних запозичень.

¹⁰ Див.: Іваненко Юрій, Мамишев Андрій. До питання розкриття інформації про державний борг. — Вісник НБУ. — Березень, 2007. — С. 21–22.

¹¹ Management, accountability and audit of public debt // Basic paper for XIX INTOSAI Congress, Mexico, 2007. — Bonn: Bundesrechnungshof, 2006. — Мау; офіційна звітність Міністерства фінансів України про прямий державний борг

Так, статтею 92 Конституції України визначено, що виключно законами України встановлюються порядок утворення і погашення державного внутрішнього і зовнішнього боргу. Однак до цього часу частково встановлено лише механізм утворення внутрішнього державного боргу в Україні «Про державний внутрішній борг», який прийнято ще у 1992 році, тобто до набуття чинності Конституції України.

Відповідно до ст. 2 зазначеного Закону до державного внутрішнього боргу України входять запозичення Уряду України і позичання для забезпечення фінансування загальнодержавних програм, здійснені при безумовній гарантії Уряду. До боргових зобов'язань Уряду України належать випущені ним цінні папери, інші зобов'язання у грошовій формі, гарантовані Урядом України, а також одержані ним кредити.

Аналіз норм Бюджетного кодексу України та Закону України «Про державний внутрішній борг України», якими регулюється механізм державних запозичень свідчить про їх невідповідність та суперечливість, що створює підґрунтя для їх неоднозначного застосування.

Аналіз сучасних умов здійснення експортно-імпорتنних операцій вітчизняними суб'єктами господарювання засвідчує, що найбільший вплив на їх розвиток має правове середовище зовнішньоекономічної діяльності. Воно в Україні, як свідчить практика, — нестабільне. Найбільше змінюються підзаконні акти, що робить процес довготермінового планування та прогнозування діяльності ризикованим. Здійснюючи ринково орієнтовану політику, відкриваючи різні сектори своєї економіки для міжнародної конкуренції, проводячи фінансову лібералізацію, необхідно дотримуватися єдиних правил і нормативів, реалізованих у правових інструментах СОТ, до членства в якій прагне Україна.

Важливе значення для міжнародних фінансів мають правила, конвенції, закони, прийняті міжнародними організаціями, а саме: Вексельний закон, ухвалений Женевською конвенцією в 1930 р., Уніфіковані правила по інкасо № 322 та Уніфіковані правила для документарних акредитивів №400, прийняті Міжнародною торговою палатою, Міжнародні правила «INCOTERMI-90», зокрема правові тексти СОТ, які приблизно налічують 400 сторінок, що доповнюють більш ніж 22 000 сторінок національних розкладів, в яких подано перелік конкретних зобов'язань, прийнятих країнами-членами СОТ.

Вагомим інструментом регулювання ціни в зовнішньоекономічних відносинах є використання експортного мита, що дає змогу підтримати розвиток окремих галузей економіки, забезпечити їх необхідною сировиною, а також встановити ефективний економічний бар'єр на шляху неконтрольованого експорту. За новим тарифом України (Закон України «Про митний тариф» від 5 квітня

2001 р.) упроваджується цілісна система оподаткування товарів ввізним митом і створюються умови для приєднання України до СОТ та Конвенції з гармонізованої системи опису та кодування товарів.

В умовах жорсткої конкуренції на зовнішніх ринках українські товари та послуги стають об'єктом антидемпінгових заходів, внаслідок яких для вітчизняних виробників закриваються найпривабливіші ринки збуту. Насамперед, це стосується конкурентоспроможної продукції металургійної та хімічної галузей промисловості. За роки незалежності України в 24 державах світу вжито антидемпінгові заходи проти імпорту української продукції за 64 товарними позиціями.

Суттєвий вплив на фінанси господарюючого суб'єкта за експортно-імпортними операціями з іноземними партнерами має організація міжнародних розрахунків. Від того, яка форма розрахунків або метод платежу використовується, залежить дохід, фінансова стійкість, платоспроможність і ліквідність господарюючого суб'єкта. Практика засвідчує, що в Україні майже не використовується документарне інкасо, а також вексель за експортно-імпортними операціями.

Розширення участі України в світових господарських процесах об'єктивно зумовлює існування адекватного фінансового механізму, що, в свою чергу, сприяє розвитку зовнішньоекономічної діяльності або гальмує її.

Суб'єктами такої діяльності можуть бути держава, галузеві, міжгалузеві й територіальні структури управління, виробничі об'єднання, підприємства різних форм власності та інші підприємницькі структури. Нині в Україні з 85 тис. підприємств 52 тис, або 61 % від їх загальної кількості, приватизовано. У недержавному секторі працюють понад 50 % осіб, у державному — 47,5 %. Зовнішньоекономічні зв'язки здійснюють більш ніж 13 тис. суб'єктів господарювання. Це пов'язано, насамперед, із неадаптованістю більшості підприємств до швидкозмінних ситуацій на зовнішньому ринку.

Таким чином, розвиток економіки у XXI столітті в економіці відбувається перш за все завдяки глобалізації фінансового ринку. Світ пошукує механізм рівноваги у міжнародних фінансах. Майбутня модель зовнішньоекономічних відносин формується на принципах зростання і прискорення руху фінансових ресурсів у світовій економіці. При цьому зростає роль державного боргу як фактора глобального фінансового впливу. Україна не стоїть осторонь сучасних процесів у фінансовій сфері, однак пошук фінансового механізму, що адекватний викликам нинішнього століття, відбувається вкрай повільно. Завдання економічної науки країни полягає в тому, щоб якомога швидше знайти механізм органічного включення у міжнародний рух капіталу як рівноправного і вигідного партнера світового співтовариства.